

Alp 2164
Larch

LIETUVOS
NACIONALINĖ
M. MAŽVYDO
BIBLIOTEKA

mpkslas - menas literatūra

DRAUGAS

ANTROJI DALIS / 1985
RUGPJŪCIO MĖN. 31 d. / AUGUST 31, 1985
PART TWO - Nr. 171(31)

Šiame numeryje:

Herojiška aparaičių kova prieš užnuodytą eterį.
Kazimierinė Lietuva Jurgio Gliaudos romane.
Netikėti atradimai Lietuvos didžiųjų kuni-
gaikščių kapuose.
32-am Santaros-Šviesos suvažiavimui artė-
jant.
Danguolės Sadūnaitės eilėraščiai.
„Apie traukinį, kurį skaitai kaip gyvenimo
knygą“ — ištrauka iš Sašos Sokolovo
romano.
Amerikos lietuvių kinematografija.
Nauji leidiniai.
„Galerija“ New Yorke.

Kertinė Paraštė

Herojiška aparaičių kova prieš užnuodytą eterį

1985-ųjų metų vasara. Lietu-
vą gaubia dvokiantis, vis juo-
dėjantis užteršto eterio debe-
sis. Purvinomis radijo
bangomis iš užsienio į lietu-
vių samones liejasi priešiškos
ideologijos nuodijantis opiu-
mas. Redakcijoje, spec-
parduotuvėse, partijos įstai-
gose nuo užteršto eterio rasoja
akys, bėga nosys, girdėti čiau-
dėjimas, švokštimas. Nejaug
tamsios jėgos laimės?! Ne-
jaugi ateina galas gulagi-
niams kurortams, nomenkla-
tūros taikingai gerovei,
Lietuvą penintios Maskvos
motiniškai ir nesavanaudiš-
kai globai?! Kas apgins tobu-
liausio pasaulio santvarką
laisvoje ir demokratiškoje
Lietuvoje?

Bet klausykite! Kokia tai
muzika? Galingo tarybinio
maršo garsai. Kas ten atžy-
giuoja?! Kaip visais didžiųjų
pavojų momentais, kas krū-
tinėmis, intelektualais ir kitomis
kūno bei dvasios dalimis už-
stoja kelią nuodingo melo de-
besiui? Kas tie pakvatusio
kapitalizmo slibino nepai-
santys bogatyriniai, Lenino ir
Stalino riteriai? Taip, tai
žurnalistai APARAČIKAI!

Priešpuolis jau prasidėjo! Ir
kaip tie narsieji aparaičiai
atmuša užteršto eterio pa-
baisą? „Tiesos“ žodžiu ir ideo-
loginiu humoru. Vilniaus radi-
jo bangomis didingai
nuskambėjo valandinė Jono
Lukoševičiaus politinė satyra
„Nojaus arka“, vaizduojanti
Amerikoje įsikūrusių pabė-
gėlių ir emigrantų moralinį
žlugimą. Tarsi „Žvaigždžių
karų“ scenarijuje, bjaurių melų
debesį sutvatina baltutėlis
aparaičių tiesos erdvėlaivis.

Kaipgi Lukoševičius įrodo,
kad tie emigrantai yra mo-
rališkai žlugę? Panau-
dodamas paprastą, taiklų ir
drauge subtilią dramatinę
priemonę — iškreipdamas
emigrantų pavardes. Satyroje
keverzojantys Judašas, Ju-
dašienė, Zacirka ir kiti leng-
vai atpažįstami.

Ar autorius savo satyroje
paima konkrečius jo veikėjų
prototipus — sakykim, Jono
Jurašo ar Aušros Jurašienės

— pareiškimus ir juos anali-
tiškai išnarsto, parodo jų klai-
dingumą? Ne, pjesėje nerasi
nė vieno Jurašo, Jurašienės ar
kitų veikėjų autentiško žodžio.
Kodėl ne? Nes toksai prie-
jimas prie reikalo sukeltų ne-
reikalingų problemų. Auten-
tiškų pasisakymų citatos,
tikri Jurašo ar Jurašienės
žodžiai, stumtų į pavojų Tary-
bų Lietuvos klausytojus ir
skaitytojus. Aprašant tikrą
Jurašo kūrybinį gyvenimą
užsienyje, tektų paminėti jo
spektaklius, žymių kritikų
atsiliepimus. Tačiau kai kurie
faktai yra gryna buržuazinė
propaganda ir juos minėti
reikėtų klausytojus ir skai-
tytojus girdyti buržuaziniiais
nuodais. O tarybinės informa-
cijos bei politinės satyros už-
davins yra apsaugoti plie-
čius nuo žalingų įtakų — t.y.,
nuo faktų.

Kuo dar pasižymi ši ori-
ginali Jono Lukoševičiaus
pjesė? Tuo, kad ji į aukšto
meninio ir moralinio lygio
veiklą įtraukia ir naujas jėgas,
naujus aparaičių bendra-
darbius. Štai pjesėje vaidina
grupė žinomų Lietuvos
aktorių: LTSR nusipelnę artis-
tai Elvyra Žebertavičiūtė, Ro-
landas Butkevičius, Juozas
Meškauskas, Tomas Vaisieta,
ir kiti. Kai kurie jų buvę Jono
Jurašo bendrakursiai, bendra-
darbiai, draugai. Dabar jie
pareigingai vaidina Jurašo ir
Jurašienės karikatūras. Kaip
įvyko ši majestotiška aktorių
transformacija? Tarybinės
sistemos dėka, kuri padaro
įmanoma tai, kas kitose san-
tvarkose atrodo neįmanoma.

Nepamirškime ir nacių Vo-
kietijos. Ten, Hitleriui atėjus į
valdžią, pradėta gaminti žy-
dus ir nacių oponentus nieki-
nantys, karikatūrinantys
filmai. Žydai tuose filmuose
buvo paversti klaikiomis pa-
baisomis ar žmogaus vardo
nevertomis pamaivomis. Prieš
Hitlerio laikus vokiečių
aktoriai draugavo ir bendrai
dirbo su žydais, kaip su žmo-
nėmis. Kai kurie jų atsisakė
vaidinti žydų karikatūras, bet
daugelis paklusniai vaidino.
Jų išskaičiavimai buvo labai

Kazimierinė Lietuva Jurgio Gliaudos romane

KAZIMIERAS BARĖNAS

Svetur kiekvienais metais
ką nors minime: įžymiusius
asmenis, įvykius, organizaci-
jas. Tais metais gal kartais
pasitenkinama vien eiliniiais
ar iškilmingesniais minė-
jimais ar tik straipsneliais
laikraščiuose, o kartais ir kai
kas daugiau padaroma. Tai,
žinoma, pareina nuo to, kiek
minimas asmuo ar įvykis yra
brangus lietuviams ar kiek
yra atitinkamų sričių spe-
cialistų, kurie pajėgia ir ryžta-
si ką nors parašyti ar sukurti.
Štai 1984 m. buvo minimas
karalaitis Kazimieras, kol kas
vienintelis lietuvis katalikų
šventasis. Šįkart ir minėjimų
buvo eilinių ir iškilmingų,
sukurta ir pastatyta opera,
poetai parašė ta tema eilė-
raščių, o Jurgis Gliauda net
romaną, pavadintą „Kovo
ketvirtoji“ (išleido „Darbinin-
kas“ mėcenatų ir aukotojų
lėšomis, viršelis Pauliaus Jur-
kaus, 232 psl., kaina 8 dol.).

J. Gliauda, daugelio roma-
nų ir apsakymų knygų auto-
rius, ne vieno giriamas už tai,
kad bet kuria tema gali
parašyti romaną, ir jo tos
temos labai įvairuoja. Tai, be
abejo, tiesa. O kad nemaža jo
kūrinių įvairiuose konkursuo-
se yra laimėję premijas, vien
tasai faktas liudytų, kaip jo
kūryba vertinama į komisijas
kviečiamų tos srities specia-
listų.

Jis yra davęs nebe vieną jau
ir biografinį romaną. Taigi ir
tokio pobūdžio naujasis kūriny-
s nėra kokia nors naujiena
jo rašytojiškoje biografijoje.
Rūpindamasis atkurti tam
tikrus istorinius asmenis,
rašytojas, aišku, stengiasi
pavaizduoti ir jų gyventąjį
laikotarpį. Taigi ir šio roma-

žmogiški: baimė, reikalas užsi-
dirbti duoną, moralinis abe-
jingumas, ar giliai įsišaknijęs
paklusnumas valdžiai, kokias ji
bebūtų. Aišku, atsiras buržu-
azinių kritikų, kurie pasi-
piktins, kad lietuvių aktoriai
pareigingai deklamuoja jų
buvusius bendradarbius mela-
gingai žeminančius ir jų gy-
venimus iškreipiančius
žodžius. Tai dar sykį parodo,
kad tokie buržuaziniai kritikai
yra atsilikę tamsybininkai —
jie nesupranta, kad geras tary-
binis pilietis — ir aktorius —
savo menką, asmenišką
moralę ir sąžinę paaukoja
partijai ir už tai gauna di-
džiausią dovaną: partinę
moralę, išmintį ir duoną.

Tad žygiuokit į kovą, nar-
sieji žurnalistai aparaičiai!
Lukoševičiaus pjesė jau su-
virpino eterį, o rytoj — naujos
pergalės! Kaip ietys į nedorą
priešą atsigręžia ir galingos
Kazakevičiaus, Bagdonavi-
čiaus plunksnos! Būk, rami,
tarybine liaudie, jie tave
apgins nuo buržuazinių faktų
ir melagingų laisvių! Nesirū-
pink, naujoji klase, spec-
parduotuvės neužsidarys! Ne-
būkštaukit ideologijos sargai
— konclageriai veiks kaip
veikė! Ramiai miegok, motina
Maskva, tavo valdas žemėje ir
eteryje ištikimai saugo žur-
nalistų aparaičių krūtinės ir
sparnuoti talentai!

no puslapiuose ne tik
bendriausiais bruožais
charakterizuoti ten įvestieji
veikėjai, bet ir Jogailos
sūnaus Kazimiero valdomoji
Lenkijos-Lietuvos karalija.
Sakau: bendriausiais bruožais,
nes plačiau viskam atkurti
būtų reikėję žymiai daugiau
puslapių. Net ir būsimąjį
šventąjį, kuriam pavaizduoti
romanas skirtas, matome
daugiau vien lovoje gulin-
tį ir kraujais atsikosintį
ligonį, tik pasimelsti kartais į
koplyčią nueinantį ar nuve-
damą, truputį pakalbantį su
motina, su broliu Aleksandru
ar vienuoliais ir varpinin-
ninku, kai ką iš praeities
prisimenanti, o ir galvojanti,
ir kitiems kalbantį beveik
išimtinai apie Dievą ir bažny-
čių statymą.

O iki džiaus sugriebė ji,
karalaitis Kazimieras, kaip
gambiausias iš šešių sūnų, tėvo,
atrodo, buvo ruošiamas užim-
ti karalijos sostą. Porai metų
tėvas, užimtas Vilniuje Lietu-
vos kunigaikštijos reikalais,
buvo pavedęs jam atlikinėti
kai kuriuos karalijos uždavi-
nius. Tose pareigose jaunuolis
labai išmintingai pasireiškęs,
bet tai tik istorikai tvirtina. O
romane turime keletą epizodų
iš to meto, kai karalaitis Vil-
niuje vadovavo kunigaikštijos
įstaigai ir sprendė vienais
atvejais valdoviškus reikalus,
o kitais saliamoniškai
daugiausia žmonių tarpu-
savio santykius, kai jie atei-
davo teisybės ieškoti.

Kadangi praeitis metais
buvo minima karalaicio
Kazimiero mirties sukaktis, o
ir romano pavadinimas įsak-
miai šitai rodo, gal rašytojui ir
tų dalykų kartojimas ir aptari-
mas iš naujo, kitaip sudėsto-
mais vaizdais.

Įėjimas į senąjį Vilnių pro Aušros vartus — iš Algimanto Kezio fotografijų albumo „Lithuania through the Wall — Diary of a Ten-Day Visit to my Native Land“.

tais vaizdingumo sumetimais
ir žmonių pokalbiuose dažna
užtikti aforizmų. Tarpais atro-
do, kad ano meto karaliai,
karalaiciai, mokyti žmonės ir
eiliniai varpininkai visi turėjo
tokį stiprų palinkimą poe-
tiškai pasisakyti, jog tais
sugebėjimais gerokai priartė-
ja prie romano autoriaus.

Nemaža vietos romane uži-
ma ir išorinis pasaulis, tasai
matomasis, girdimasis,
juntamasis — aplinkos vaiz-
dai, žmonių išvaizda, garsai ir
tų dalykų kartojimas ir aptari-
mas iš naujo, kitaip sudėsto-
mais vaizdais.

Romanas pradedamas

karalienės Elzbietos kelione iš
Vilniaus į Gardiną žiemos
metu, kai karietos ratus
dažnai tenka keisti pavažo-
mis. Tą kelionę lydi pūga, kuri
pasitinka ir Gardine. Su
karaliene važiuoja ir du sūnūs:
Aleksandras ir jau sunkiai ser-
gąs Kazimieras. Gardinas
esąs saugiausia vieta tūnoti ir
laukti, kol karalius tegu ir
trumpam baigs savo valdoviš-
kus ir apskritai nepabaigia-
mus reikalus ir pašauks juos
į Krokuvą ar Vilnių ar pats
atvažiuos. Baimę kelia kuo
nors nepatenkintų didikų
sankalbiai, ypač labiausiai tas
nesenas, į kurį buvusį įpainio-

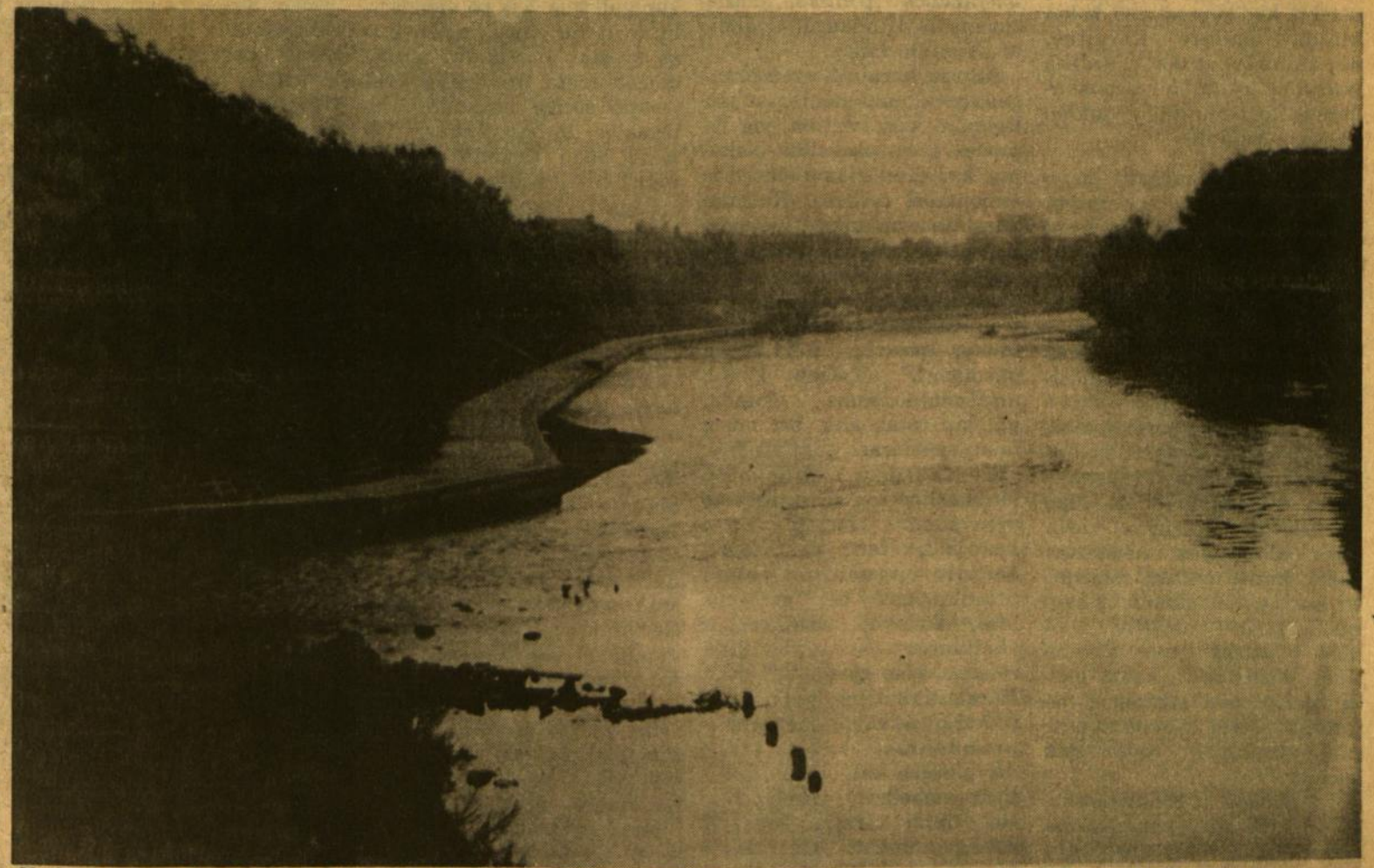
ta ir Maskvos ranka, kai
Mykolas Oleikaitis ir Jonas
Alšėniškis buvo ryžęsi nužu-
dyti karalių Kazimierą ir jo
sūnus. Romane žudikai suima-
mi medžioklės metu, nors isto-
rikas Z. Ivinskis tvirtina, kad
tasai pasikėsinimas vykęs
Vilniuje. Na, medžioklėje gal
ir romantiškiau atrodytų.

Šičia, toje Gardino tvirtovė-
je ir apie ją, ir vyksta romano
veiksmas su grįžtelėjimais
atgal. Veikėjų skaičius nuosai-
kiai ribotas. Net ir karalius
Kazimieras tik šen ten truputį
švysteli. Platėliau su juo
susipažįstame, kai keliaujanti
ji pasiveja žinia, kad sūnus
miršta. Tada sužinome, kad ir
jis jaučia visur pavojų, moka
kalbėti lietuviškai, yra
tolerantas tikėjimo reikaluose,
o šiaip — beraštis, kuris, be
kita ko, nekenčia ir nemoka
lotynų kalbos, nors dėl
mirštančio karalaicio jam vis
dėlo prasiveržia pro lūpas ir
lotyniškas žodis, kai sako:
„Secundogenitus, nemirk“.

Beveik du puslapiai, tiesa,
skirti karaliui ta proga, kai jis
prisipažįsta žmonai, kodėl
nepajėgia vykdyti Dugošo
raginimo padiktuoti savo min-
tis ir sumanymus vienuo-
liams, kad jie užrašytų ir visa
tai išliktų. Įdomus tas jo
pasisakymas vaizdingumu:

„Raštas yra pats sunkiaus-
ias amatas. Jis sunkesnis už
kaitynes ir politiką. Galvoje
knibžda gyvos mintys. Jos
veja viena kitą. Kaip vabzd-
žiai viena mintis gimdo
šimtą kitų. Kada jas surašo
vienuolio plunksna popieriuje,
mintys nebe mano. Jos popie-
riuje palaidotos. Aš neatpažis-
tu jų. Mintis žydėjo mano
prote ir nuvyto kaip gelė,
išmesta ant popieriaus, išmes-
ta kaip ant aslos“ ir t.t. O dar
skundžiasi žmogus, sugebė-
damas šitaip kalbėti! Keletą
amžių anksčiau už jį gyvenęs
Gediminas, kaip liudija jo
laiskai, nebuvo, rodos, toks
vaizdžiai iškalbus.

(Nukelta į 2 psl.)

Neries ir Vilnelės santaka Vilniuje — iš Algimanto Kezio fotografijų albumo „Lithuania through the Wall — Diary of a Ten-Day Visit to my Native Land“.

Kazimierinė Lietuva Jurgio Gliaudos romane

(Atkelta iš 1 psl.)

Dinastijos, karališkosios giminės rūpesčiais romane gyvena karalienė Elzbieta habzburgietė, imperatoriaus duktė, išauginusi šešis sūnus ir penkias dukteris ir trokštanti, kad visi tie sūnūs kur nors karaliautų. Vienas tuo metu jau Čekiją valdė, o dar visiškai jaunutis Kazimieras anksčiau buvo išsiustas į nesėkmingą karo žygį užimti sosto Vengrijoje. Karalienė vis prisimena tą nepasisekimą. Dar ir serganciam Kazimieriui sako: „Tu esi karalaitis, būsimasis karalius. Tavo brolis Vladislovas karaliauja Čekijoje. Tu valdysi Vengriją. Ir kiti tavo broliai pasiims karalystes“. Kadangi serganciam sūnui rūpi daugiau „būti Dievuje“, tai ji neslepia baimės, kad jis tik neišeitų į vienuolius ir nepasidarytų nereikšmingu atsiskyrieliu. Matyt, nebetikėdama, kad jis dar norės karaliu būti, savo svajonę ji kitaip reiškia: „Sūnau, esi karalaitis, tu būsi kardinolas“, o pagaliau ir popiežius. Kitais kartais ji nuoširdžiai pasvajoja, kad kitas sūnus, karalaitis Fridrichas, „gal apvainikuos dinastiją popiežiaus tiara!“

Gardine kiek pabuvęs, o vėliau tėvo atšauktas į Vilnių, karalaitis Aleksandras pagal savo įgimtą optimizmą, tikras — jis būsiąs karalius. Minkas buvo paprastutė, natūrali, kasdieniška, kaip romane apie jį sakoma. Juk Lietuvos dignitoriai maldavę karalių, kad tą sūnų paliktų kunigaikščiui Vilniuje, nors istorikai teigia, kad kitas sūnus, Jonas Albrechtas, apsišverkęs, kai tėvas nesutiko patenkinti didikų prašymo ir nepaskyrė jo Lietuvos valdyti.

Gyvas, judrus jaunuolis, Aleksandras pūgos metu net porą kartų raitas laksto po Gardino apylinkes. Vienos tokios išvykos metu jis sužino, kad už Nemuno gyvena kunigaikštis Domantas, kuris turi žavią dukterį Karigailę. Ta žinia nebeleido jam apie ką nors kitą galvoti, ir jis būtų tą gražuolę aplankęs, jei ne Nemune pajudėjęs ledas. Iš to padaužiško lakstymo sniegu ir susižavėjimo dar net nematyta kunigaikštyste galėtų daryti išvadą, kad jis lengvabūdiškas. Tačiau reikia tik perskaityti broliui Kazimieriui jo pasakytą ilgoką kalbą, kurioje jis apžvelgia protėvių Algirdo ir Jogailos užkariavimus ir jų padarytas klaidas, kad paaiškėtų, jog jis labai gerai sugeba pasverti istorijos faktus. Vien tos kalbos galėtų užtekti, kad suprastume, kokią klaidą padarė karalius, nepaklausydamas didikų prašymo ir ligi tol nepaskirdamas to išmintingo vaikino Lietuvai valdyti!

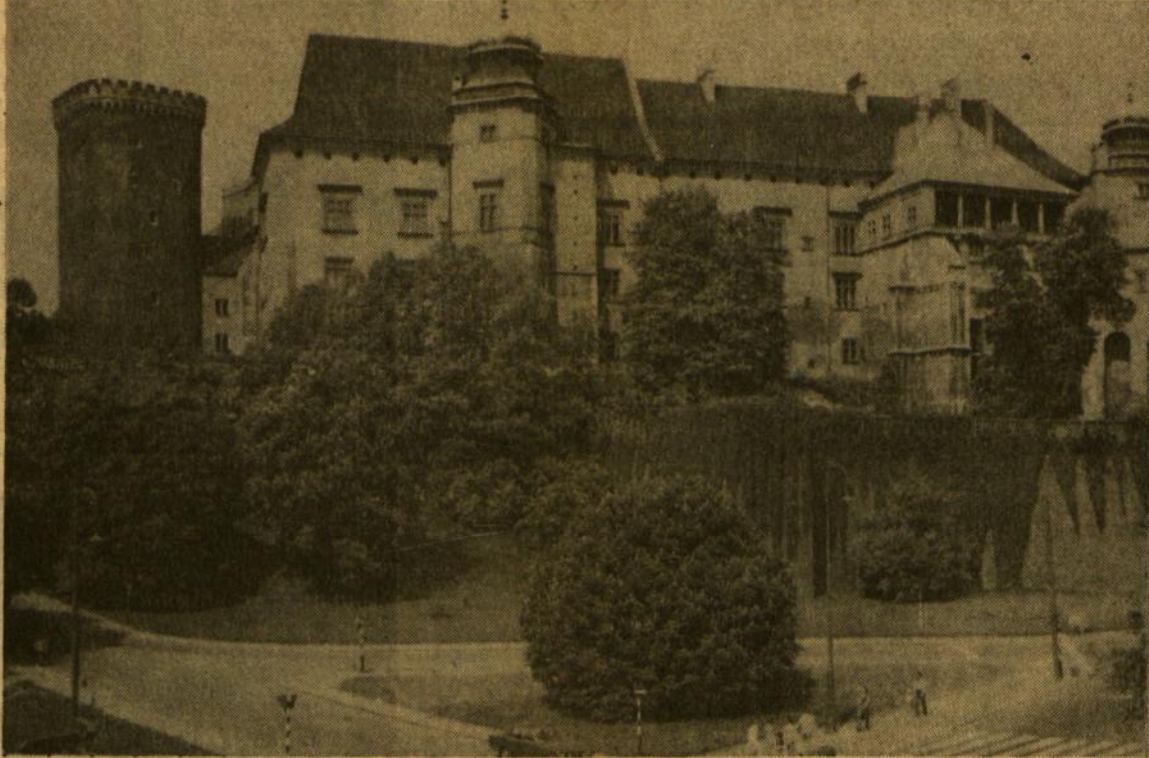
J. Gliauda mėgsta savo kūrinio veikėjus pristatyti, kaip jie atrodė, kai kuriuos net po kelis kartus, vis surasdams naujų žodžių ir pakartotinei charakteristikai. Tos charakteristikos savotiškai įdomios. Kazimieras kartą šitaip puošniai nupieštas: „Kazimieras buvo skaidrus, lyg permatomas. Dailūs jo veido bruožai buvo iš antikos marmuro, Praksitelio ritmo ir lengvumo. Jo lūpų apybraižoje sustingo kažin koks slaptingas neįtartas žodis, kurio reikšmė neatspėta, kuris galbūt skambėtų kaip nuolankusis „meldžiū“. Jo veido spalvos buvo akvarelinės. Nosis daili, kakta išdidi. Blakstienos labai ilgos: tuo garsėja poetai ir sunkūs liginiai. Smakras rodė žodį „siekiu““.

Ta išorinė charakteristika, kaip matome, pakankamai nežemiška, tarytum būtų specialisto kalbama jau nebe apie gyvą žmogų, o apie gar-

saus skulptoriaus kūrinį. Išorinė charakteristika, aišku, pakankamai atliepia ir jo vidų. Iš romano susidarome įspūdį, kad tas vidus gana chaotiškas — mąstymuose ir pasisakymuose jis apima trumpokai išreikštą skalę nuo proletuviško patrioto iki religinio mistiko, kuriam, rodos, niekas kitas neberūpi, kaip tik „būti Dievuje“. Štai, kai Aleksandras apgaili, kad „žemėlapiu, kur Vilnius pasaulio centre, ir nepagaminom“, Kazimieras jam atsako: „Aš pritarčiau žemėlapiui, kur pasaulio centre patalpintų Romą“. Ir istorikai teigia, kad jis buvo religingas, bet prieš susirgdamas juk rūpinosi karališkos reikalais, taigi ne vien religija. Ta pačia proga jis pasisako ir prieš kardu žvangesį, nes kartais buvęs prisiskautas netikėlių kerštas. Tačiau apsigrįžęs čia pat broliui sako: „Tėvui reikalingas tavo kardas, deja, kardu laikosi pasaulio viešpatijos“. Prieš kažkiek metų juk ir jis pats kardu turėjo pelnytį Vengrijos sostą. O dar tada, kai trys broliai karalaičiai mokslus ėjo, Jonui Albrechtui jis tvirtino, kad ne Habsburgų kraujas jame mėlynuoja, o lietuvių, ir jis norėtų būti Vilniuje ir tikisi ten būti ir keliauti po Lietuvą ir statyti ne pilis, o bažnyčias. Taigi ne vienas tų prasarimų liudyto, kad karalaičio Kazimiero kelias turėtų būti buvęs ne karaliaus ir gal ne kunigaikščio titulo ar pareigų siekti, o eiti į kardinolus ir popiežius, kaip motina pasvajojo jau prie sergancio. Mirčiai artėjant, jis tik nori būti Viešpaties tarnu, jį ištinka mistiškai regėjimai.

Tiesą sakant, daug įtikimiau būtų buvę, jei rašytojas būtų leidęs karalaičiui ne tiek kalbėti apie bažnyčią, o ne pilių statymą, kiek statyti. O tų jo veiksmų romane gana maža. Rašytojas leidžia jam prisiminti keletą atsitikimų iš tų metų, kai tėvas buvo pavesęs Vilniuje tvarkyti kai kuriuos kunigaikštijos reikalus, ne tik sąsąskaitą, bet ir teisėjavimą, matyt, su platesniais įgaliojimais. Tada karalaitis sutiko leisti nuo Elbės atkeliauvusiems žydams persikelti į Lietuvą, kurioje persekiojamas tikėjimas. Nors romane užsimenama, kad ir karalius buvęs tolerantas tikėjimo reikaluose, bet žydai įsakmiai rinkosi Lietuvą. Toksai šviesus sprendimas liudyto ir karalaičio gerą darbą, ir tai, kad Lietuvoje dar tebebuvo gyva tradicinė tolerancijos politika, kurią žinome iš Mindaugo, Gedimino, Vytauto laikų.

Antras karalaičio reikšmingas sprendimas remiamas jau legenda, kuri tvirtina, jog jis prašęs tėvą paskelbti įsakymą, kad draudžiama statyti ir remontuoti cerkves. Romane karalaitį aplanko Lietuvos karių delegacija ir vaizdingai išdėsto, kaip Maskva per kunigaikštijoje statomuosius vienuolynus ir cerkves „siekia mūsų gerklų, nori mus pasmaugti“. Tačiau karys, argumentuodamas skundą, gal jau ir ne anų, bet mūsų laikų pažūras bus išsako: „Bet niekad, o niekad mūsų kariuomenė ten savo tikėjimo per smurtą nenešė. Savo bažnyčių ten nestatėme, žmonių gyvenimo būdo nenaikinome, bet gerbėme. Mes, būdavo, ateiname ir skelbiame — gyvenkite, žmonės, kaip gyvenate!“ ir t.t. Karalaitis sutikęs, kad nėra ko rodyti pasitikėjimo netikriems pranašams, kurie stato dievnamius kalė įjams laikyti, ir paskelbęs armę: „Nuo šiol, tikrai karaliui leidus ir sutikus, testato bizantiškas šventovės kunigaikštijos žemėse“.

Vavelis — Lenkijos karalių rūmai Krokuvoje, kur augo šv. Kazimieras.

Bemokslis karalius pasirūpino, kad jo vaikai išeitų mokslus. Iš rašytojo prasi-tarimų romane matyti, kad karalaičiai buvo pasiekę universitetinio mokslo lygį. Iš jų mokytojų romane šen ten su savo pažiuromis švysteli du: lenkų istorikas Dlugošas ir italas diplomatas Kalimachas. Abu jie, gali sakyti, entuziastingi savo idėjų skelbėjai. Dlugošui vis rūpi lenkiškoji karaliuja, kuri būsianti amžina, jei karališkoji Krokuva remsis Roma. Jis nemėgo Lietuvos, pagal jį, vis dar tikru katalikišku kraštu netapusios. O gal nemėgo ir dėl to, kad karalius Kazimie-

ras buvo išsiviečiusis Lietuvai nemaža savarankiškumo. Jo, neigiamos pažiuros į Lietuvą gal ir karalienę bus užkėrtusios, nes ir ji nepasitikėdama žiūri į tą karališkos dalį. Kalimachas — entuziastingas humanistas, kurio idėjas Dlugošas truputį pakritikuoja.

Prie sergancio karalaičio pasikeisdami budi trys vienuoliai ir varpininkas. Pilies koplyčia turi ir savo kunigą. Iš tų antrėlių romano veikėjų bene patys įdomiausi lietuviškos kilmės vienuoliai. Teofilis, kuris nori, kad tikėjimas lietuviams būtų skelbiamas jų kalba, ir net sugalvoja

steigti mažųjų brolių vienuoliją, kurios vadovas būtų karalaitis, ir varpininkas Gaudrimas-Grigalius, taip pat lietuvis, kurio atsiminimuose dar tebesilaiko pagoniško tikėjimo liekanos.

Na, o J. Gliaudos šio romano veikėjai beveik visi gražūs, išskyrus karalienę Elzbieta. Jos portretą trumpai nupiešęs, rašytojas tokią abejonių nekeliančią išvadą pasidaro: „Ji buvo negraži karalienė“. Karalaičiai — gražūs, kaip senų skulptūrų angelai. Išdidaus profilio vienuolis Teofilis nešioja gražią barzdą. Kunigas Adalbertas „panašus

Netikėti atradimai Lietuvos didžiųjų kunigaikščių kapuose

Prieš keliolika metų, kada dabartinis popiežius Jonas Paulius II buvo dar Krokuvos metropolitu, jo paties leidimu, turbūt ir jo iniciatyva, buvo sudaryta speciali komisija, kuriai pavesta atidaryti ir iš-tirti Lietuvos didžiojo kunigaikščio ir Lenkijos karaliaus Kazimiero Jogailaičio ir jo žmonos Elzbiotos Habsburgaitės karstus.

Didžiojo Algirdo vaikaitis, Jogailos sūnus (1440 - 1492) Kazimieras buvo viena iš ryškiausių 15-tojo šimtmečio asmenybių Europos valdovų tarpe. Lenkai jį laiko žymiausiu savo karaliumi, o ir Lietuvai jo ilgas valdymas labai reikšmingas. Lietuvos didikai neleido jo valdyti Lenkijos, dar mažametį be lenkų sutikimo ir net be jų žinios vainikavo Lietuvos didžiojo kunigaikščiu. Tik po ilgų derybų ir aštrių ginčų, išgavę mūsų kraštui jo reikalus apsaugojantį raštą, privilegiją, 1447 metais sutiko atnaujinti nu-trauktos unijos ryšius. Tik tokiu būdu Kazimieras atsi-rado Lenkijos soste Krokuvoje.

Pagal tą garsųjį dokumentą Lietuvos sienos, tuo laiku pačios plačiausios, buvo apsaugotos — lenkams ir kitiems kitataučiams uždrausta įsi-gyti žemės nuosavybę Lietu-voje ir užimti joje atsakingus valstybinius postus. *Lietuva turėjo būti lietuviams!* Kazimieras globojo kultūrą, pirklius bei amatininkus, Vil-nius kilo kaip vienas iš svarbiausių miestų Europoje, kurame susitikdavo Rytų ir Vakarų Europos žmonės. Per Kazimiero žmoną, panašiai, kaip anksčiau per Aldoną Gediminaitę, jo šeima susi-giminavo su iškiliausiomis Europos monarchų šeimomis, kaip su Habsburgais, Hohen-zollernais, Hanoverio dinas-tija ir kt. Juk iki šiolie aukš-toji Vakarų aristokratija laiko garbe turėti savo giminėje Ge-dimino palikuonis. Tiesa, mi-nėtoji 1447 metų privilegija jau įstatymo galia suteikė anksčiau pradėtai mūsųose

formuotis feodalinėi sistemai, tuo pačiu ir jos baisiajai institucijai — baudžiavai. Ne-reikia tik pamiršti, kad iš pra-džių užkraunama žemajam luomui našta nebuvo tokia sunki, kokia ilgai nui išsivys-tė. Dar luomų skirtumai ir su-stingimas nebuvo pasireiškę visu savo žiaurumu. Metant retrospektyvų žvilgsnį į tą lai-kotarpį, matome, kad per Kazimiero Jogailaičio valdy-mą, trukusį ištisą pusę šimto metų, Lietuva visai nebuvo pa-tyrusi karų. Gyventojai galėjo ramiai tvarkytis, džiaugtis taika, nepažinė bado, gaisrų, žudynių, ligų ir kitų, karo atnešamų nelaimių. Valdovo mirtis 1492 metais sutampa su Kolumbo Amerikos atradimu, užskleidžia viduramžių epochą, pradeda naujuosius laikus, žydintįjį Renesansą.

Karališkieji palaikai išėjosi Krokuvoje, Vavelio pilies ka-stedros požemyje. Sudarytoji komisija, susidėjusi iš isto-rikų, archeologų, fizikų, chemi-kų menininkų ir kitų spe-

cialistų, pradėjo vispusiškai tyrinėti karstų tūrį, smulkiai registruodama kūnų likučius ir įkapes. Visuomenė dideliu susidomėjimu tuos darbus sekė.

Po kiek laiko tačiau imta rūpintis: tyrinėjimų dalyviai pradėjo staiga, vienas po kito, trauktis iš gyvųjų tarpo: dar neseni žmonės ėmė sirgti įvai-riomis ligomis, širdies smū-gių, paralyžiumi, vėžiu ir kt. Mirė zakristijonai, kunigai, prelatai, gydytojai, profe-soriai, katedros tarnautojai, visi, kurie tik turėjo sąlytį su karstais. Iki pernai metų mirė 12 žmonių.

Pradėjo plisti įvairūs gan-dai, šurpūs spėliojimai, kad čia veikia kažkokios antgam-tinės jėgos, „Juodoji serija“, „Jogailaičio prakeikimas“, — kam drįstama sutrukdyti val-dovų amžinąjį atilsį. Augo prietaringa baimė. Prisiminta panašius paslaptingas nelai-mes, lydėjusias Egipto fara-ono Tutanchamono (Tut -

striksintį riebų žvirbliuką“ ir lyg angelėlis. Orus senas rabi-nas, kuris su delegacija Gardi-ne buvo atėjęs karalienei pagarbos pareikšti, gal ir nebuvo ypač gražus, bet: „Graži, vešli jo barzda, kaip sidabrinė šarma, dangstėsi žilumu“. Apie karalienės palydoves austres herzogienė von Zarnow ir baronienė Furstendorf rašy-tojas, matyt, apsisprendė nerašyti, kad jos ypač gražios, bet jos nors „valdė malonius balsus: diskantą ir altą“. Visa tai, žinoma, rodo rašytojo nusiteikimą šviesiai žiūrėti į savo vaizduojamąjį pasaulį. Gal ir per šviesiai. Net ir tie du samokslininkai, Oleškaitis ir Alšėniškis, kurie buvo pasiry-žę išžudyti karaliaus Kazimie-ro bent vyriškąją giminę, buvo „gražūs ir stambūs barzdoti vyrai“.

Vien iš to gražumo ieško-damiesi išvados, turbūt galė-tume sakyti, kad rašytojas norėjo viską pakelti aukščiau nuo žemės, duoti idealų, supoe-tintą, gal net savotiškai šventišką savo veikėjų ir aplinkos vaizdą.

Mano rašymas dar žymiai paplatėtų, jeigu imčiau sąžiningai pristatinėti, kaip J. Gliauda vaizduoja savo roma-no foną. Nemaža puslapių jis štai skiria, sakytai, poetiš-kiems sniego vaizdams, kai karalienė važiuoja į Gardiną, o paskui Aleksandras pūgos metu jodinėja, ar Kazimieras Vilniuje šala prie bažnyčios durų. Sniegas maišosi visur, net karalienės mintyse ir varpų skambėjime. Arba kaip degancios žvakės atrodo, arba kaip karalaitis guli. Šitame Teofilis nešioja gražią barzdą. Kunigas Adalbertas „panašus

paskęsta romano veikėjai.

Ak, ir tie varpai! Vienas diskantu, kitas altu, kaip ir tų dviejų austriškų ponių balsai, su pertraukomis jie vis skamba ir skamba nuo pirmųjų puslapių iki romano pabaigos, ir rašytojas suranda, kaip kiekvieną jų skambtelėjimą iš naujo aptarti: „Varpo gaudesys buvo toks minkštas, lyg pabaidytų karvelių sparnų čiuzesys“, arba: „Sidabrinis varpas atsiliespė našlaidišku diskantu. Jis patraukė kitą virvę — pravirko altas“, ir dar vis iš naujo, ir dar iki romano pabaigos.

Užsiminiau, kad Jurgis Gliauda mėgsta aforizmus ir dažnai naudojasi jais. Net ir jo veikėjai dažnai pakalba jais. Tai kur čia gali iškęsti vieno kito būdingesnio nepaminė-jes! Štai gliaudiškas maldos aptarimas: „Malda nėra lyri-ka, švelnioji arfos muzika, glostantis veidą vėjelis. Mal-da prilygintina audrai, stai-giai katastrofai, staigiam kavalerijos dundesui plynai-me lauke“. Norėjęs karalaitį gydyti vengras save apibū-dina: „Esu kaip visas kariuo-menės pulkas Eskulapo imin-ties kautynėse“. Sunku patikėti, kad šitaip sudėtingai ir išmintingai būtų maštę ar kalbėję ano amžiaus žmonės. Spėtina, kad jie vis dėlto buvo panašūs į mus.

Jau pradėdamas romaną skaityti, sakiau sau: būtina paminėti leidėjų rūpestin-gumą, kad nepalikto korektū-ros klaidų. Prasprukusias pro korektorių akį iš viso užtikau, rodos, tik kelias, gal nė pusės tuzino neradau. Paprastai kitų leidyklų knygose baisybė jų knibžda.

ankh - amen) kapą. Lenkijos vyriausybė, susirūpinusi ky-lančia gyventojų isterika, stengėsi gandas slopinti, bet kova su prietariais ir mūsų lai-kais nėra lengva.

Tuo tarpu chemikai, biolo-gai nedelsdami tyrinėjo nemalonus reiškinius. Ir štai vienas mikrobiologas, Kroku-vos žemės ūkio akademijos profesorius Boleslovas Smyk pranešė, kad radęs atsakymą. Esą jam pavyko surasti kara-liškuose karstuose kai kurias žinomas ir nežinomas bak-terijas, kurios paprastai vei-siasi pūvėsiuose, pelkėtose, uždarose vietose, drėgnuose ir apleistuose pastatuose, ypač senuose kapuose. Pavyko ne tik surasti, bet ir kai kurias bakterijas atgaivinti. Juk teko skaityti, kad gamtininkai su-gebėjo sudaiginti kviečių sėk-las, išgulėjusias požemiuose net keletą tūkstančių metų, — šiuo atveju bakterijos atgijo po 500 metų. Tas stebėtinai reiškiny aiškinamas tuo, kad tie mikrobai, išbuvę taip ilgai už-

darytuose karstuose, kur ne-beliko deguonies, buvo tik ap-mirę, o kai įėjo gryno oro srovė, jie ir sugrįžo į gyve-nimą.

Tų bjaurių bakterijų tarpe, kurios rastos Krokuvos karališkuose kapuose, atsiradu-si viena, ypač pikta ir agresyvi, kuri moksle turi vardą *aspergillus flavus* (pikty-binis geltonasis), turintis savybę atakuoti silpniausias žmogaus kūno organus. Tokiu būdu buvo nustatyta įvykusių nelaimių priežastis. Many-tina, kad Krokuvos tyrimai bus išskleidę ir Egipto faraono mitą, susikūrusi, kuomet 1922 m. anglų archeologų ekspedicija, lordo Carnarvon vadovaujama ir egiptologo Howard Carter vedama, atra-dusi Tutanchamono kapą ir po to sekusias paslaptingas mir-tis, iki šiol aiškinamas seno-vės dievų kerštu.

Karališkų kapų tyrinėjimą yra aprašęs lenkų žurnalistas Zbigniew Świętech knygoje *Klątwy, mikroby i uczeni* (Prakeikimai, mikrobai ir mokslininkai), 1984. Autorius čia duoda kartu ir minėtos epo-chos vaizdą, dėsto žmonių tikėjimą visokiais burtais, savotišką aiškinimą nesu-prantamų, paslaptingų gamtos reiškinių. Jis taip pat ke-lia klausimą, koku būdu tas piktasis mikrobas atsirado Krokuvos pilies kapuose. Jis spėja, ar kartais nebuvo įdėta kokių daiktų, kurie, pagal anų laikų burtininkus, būtų galėję apsaugoti velionius nuo pikty-dvasių ir, ypač, nuo vagių. Yra juk žinoma, kad senovėje toks paprotys egzistavo; manoma, kad jis buvo praktikuojamas ir laidojant mūsų didžiuosius kunigaikščius. Ne be reikalo ir dabar šalinamasi nuo senų kapinių, bijoma jų, nes gyve-nimo praktika nekartą rodė, kad jų ardymas, ar net palie-timas, atnešas visokių ligų ir nelaimių. Seniau tai buvo aiški-nama atgamtinių jėgų intervencija, šiandien mikro-biologija rodo ką kita.

V.D.S.

Zalgirio mūšio paminklas šiandieninėje Krokuvoje. Arch. Anton Wiwulski suprojektuotas, paminklas buvo pastatytas 1910 m. minint Zalgirio mūšio 500 metų sukaktį, 1939 m. okupacinės vokiečių valdžios buvo nugriautas, atstatytas 1976 m. arch.

Marianos Koniecznego. Paminklas vaizduoja Jogailą (ant žirgo), Vytautą (stovi su kardu) ir mūsųje kritusį kryžiuočių ordino magistrą Ulrich von Jungingen; iš šonų — lietuvių ir lenkų kariai.

Amerikos lietuvių kinematografija

LEONAS LĖTAS

Žodis, tartas Raimundo M. Lapo knygos „Ten, ekrane sužibus“ sutiktuose Hartford, Conn. 1985 m. gegužės mėn. 19 d.

*

Kaip mums malonu stebėti šias — te ir išblukusias, te ir vis blunkančias — prisiiminimų aidus išsukiančias filmų juostas! O tatau teta tik dalelė to, ką kadaise pasišventusiai vykdami į Lietuvą mums paliko Amerikos lietuviai, lietuvių atstovai, jų sunkiose sąlygose susuktose kronikose ir tame, ką tuo metu kartais vadindavo *krutandiais* paveikslais ir *judantiais* paveikslais, o taip pat ir *judžiais* (tą mes dabar vadiname filmais) — istoriniais turtus, įnuotaukintus tada dar visiems naujoje meno, kultūros srityje, jų pastangų triūsams mums paliktus nebeapmirstamus liudininkus jų padarytose juostose.

Si knyga paliečia taji laikotarpį — Raimundo Mariaus Lapo užskleistą 1979 metais, — kuris tėra tik viena to ir toliau, be abejo, tebesitęsiančio vystymosi dalis; tas vyksmas vis plėtojasi. Jis, matome, nei nutruko, nei sustojo — jis plėtojasi vis giliau, ne lėkščiau — vis toliau, vis daugiau mus paliečiančia įtaka sušvaidamas ir švytėdamas ekrane.

Pažvelgę į mums girdėtų, žinomų, matytų šio meno kūrėjų, aktorių, filmų operatorių vartinę, mes pastebėsime, kad tai, užvis, yra jaunimas arba tie, kurie nenustojo būti jauni ir veržlus savo vidiu ir kurie

niekada niekuomet niekur nenuleidžia rankų (ir nenuleis sparnų).

Šitos knygos medžiaga yra iš daugelio autoriui prieinamų duomenų ir šaltinių atrinkta ir chronologiškai įlieta į 384 puslapių apžvalginę bibliografinę iškarpa. Be abejo, čia kalbame apie *paveikslus*; mes žinome, kad „vienas paveikslas atstoja tūkstantį žodžių“; kas mus turėtų skatinti tai stebėti ar to siekti? Mūsų, lietuvių, pastangos čia dar nėra turėję jas vainikuojančių pasiekų. Yra daug ko gražaus, ne stoka nė vasių; bet mes dar tebekopiname į tą Biliūno laimės kalną (išties, tatau mums dar nauja seka — nors ji jau yra palikusi nemažai pėdsakų ir puslapių gausos įvairiuose visos filmų istorijos klotuose). Mums, besidomintiems bet kuo, kas tikrai yra lietuviška — mums, kurie nepamirštame *nieko* lietuviško: tam visada *metas*! — Niekada neturime pamiršti (nei nė jaunoji karta, nei nė jos atžalos te to nepamiršta!), kad tai, kas (tą rasime ir Švento Rasto puslapiuose) įsidiegia mažu garstyčios grūdų, išauga į didelį medį!

Menu ir miniu detales. Pavyzdžiui, ar daugumas mūsų tarpe žino, kad krepšininkas Pranas Lubinas taip pat buvo pasireiškęs ir filminėje veikloje? Man — aš šypsau — jdomu, kad prie jo nuotraukos knygoje randu šį klausimą: „Kiek iš mūsų buvo tos dienos rungtynių publikoje?“ Dėmesingai žvelgdamas atgal — atgal į pakiliąją to meto nuotaką, atsakau: buvau tenai ir aš, net keturiolikos metų tuo

Raimundas M. Lapas autografuoja savo knygą „Ten, ekrane sužibus“ poetui Leonui Lėtai per Hartforde.

metu dar nepasiekęs berniukas — ir atsimenu (jau nebeapsiekdamas kūnu žemės), mokyklinio namų darbo sąsiuvinio puslapiuose įrašiau, tarp dar keleto kitų tolygių, (testokojantį — jos teks dar paieškoti! — mano atminties gyliuose nebeišsiryškinančios tuometinės trečiosios eilutės) triolėtą:

Lubina, krauki jiems, Lubina! —
Salėje publika skubino.
— Lubina, Lubina, Lubina! —
Lubina: krauki jiems, Lubina!?!
Krepšiai gražesni už rubinus
Tąkart rungtynėse buvo!!! —
Lubina, krauki jiems, Lubina! —
Salėje publika skubino.

Hartforde yra mažų mažiausiai bent vienas tų mus tada džiuginančių įvykių liudininkų — dalyvių, kuomet

mes žengėme ir plačiai pralaužėme Europos spaudos vartus. Tuomet po visą sportinį pasaulį praskambėjo Lietuva.

Dabar — ir labai dažnai — tą atlieka ir mūsų filmininkai; mes girdėjome ir apie Rūtą Lee-Kilmonytę, žinome Juką Šerną, Šimkūtę, Ramanauskaitę. Tarp filmų darytojų štai, pavyzdžiui, Bostone Romas Šležas. Bandant duoti spalvotą pragiedrulių, Birutės Pūkelevičiūtės susukta „Aukštinė žąsis“. Negaliu neįsprausti pavyzdžių pluoštą ir mano gerų prietelių — kam nežinomų? — filmininkų ir rašytojų Adolfo ir Jono Mekų.

Įsimerkę į filminį tēkmių bangas, jie sukėlė jose pakanamą kiekį ir savų! Jono Meko „Cirko“ fragmentą galėjome

matyti ir CBS įprograminime — ar jį kalbinamą, klausinėjamą apie jo veiklą ir kūrybą paties Walter Cronkite. Lygiai — kartu su Yoko Ono ir John Lennon (jų pastatymų rėmuose) Adolfui nepašykštėta premijų už jo filminius darbus Cannes festivalio laimėtojų rinkėjų jury. Ne stoka aprašymų, pasikalbėjimų, nuotraukų, juos ir jų darbus vertinant, įvairiom kalbom. Jų filmai buvo rodyti ir Australijoje, ir Japonijoje, ir Sovietų Sąjungoje, ir Prancūzijoje, ir Pietų Amerikoje — ir t.t.

Anksčiau Jonas Mekas buvo garsinamas kaip *underground* arba *independent film-making „guru“*. O atsimenu, visa prasidėjo su vandens asocio nuotrauka Brooklyno, New Yorke, pa-

talpėlėje. Ir tęsėsi, ir tęsiasi nesibaigiančiais ieškojimais!... Šiandieną Adolfas Mekas darbuojasi, trūsia universitete, kuriame ir jo žodis, ir jo (kaip filmų katedros vedėjo) sprendimas yra svarus ir amerikiečių tarpe.

Kiekviename ekrane žiba paveikslai; išeidami iš salės, nešamės ispūdį. Juo tas ispūdis tvirtesnis, tuo daugiau įtakos jis turi mūsų gyvenime. Mus domina, kaip kas pasidarė ar pasidaro; mus domina, kiek pastangų reikalinga filmo sukūrimui, kaip ir kas, kur ir kada tą kuria ir *kam* tai kuriama. Autorius čia telkia (kiek ir kokių jų jam yra pavykę surinkti, pradėjus šį didelį darbą) duomenų svaresniam ir iki šiol vien tik dažniausiai padrikai teatrandamam šių naujai sušvytėjusių horizontų stebėjimui ir mūsų dėmesio jin kreipimo vientisumui. Tuo, tarsi kūlgrinda, eidami, mes galime pereiti didelius nežinios plotus.

Randu daug detalių, kurias mielai perteikiu, bet noriu perteikti vieną — 95 psl. — nuotrauką, kuri mane patraukė ir kuri man paliko neišdildomą ispūdį. Ji yra iš to meto, kai ne tikėtai Šiaurės Amerikoje, ne tik Kanadoje, bet ir Pietų Amerikoje buvo tokių, kurie buvo pionieriai ir pradininkai. Vienu tokiu buvo ir Jurgis Gilvydis, daręs glėbį filminių nuotraukų (paskui rodytų Argentinoje) Lietuvoje. Jose: Nemunas, Nevėžis, Dubysa, tūkstantmetis Stelmuzės ažuolas, Puntukas, dainų ir šokių, skautų ir sporto šventės, Lietuva — kaip ji staiga įsiamžina, važiuojant traukiniu, rievėlyvė už įsibėgį.

Kas nors tolygaus buvo rodoma kartą ir mano pasi-

rinktuojų atveju — 1950 metais Buenos Aires lietuvių parapijoje, parapijos salėje. Cituoju:

Autobusas laiku mus atvežė. Už kelių minučių salėje užgeso šviesa, suskambėjo lietuviška daina, o brangios tėvynės vaizdai mirtinai tyliai užbūrė žiūrovus. Su banguoja ekrane gintarinė Baltijos jūra, kurios bangos neša lietuvišką laivą. Kai putojančios bangos užlieja smėlėtus krantus ir vėl pasitraukia į jūrą, norisi bėgti, surinkti išplautą gintarą — Baltijos ašaras. Slenka pro akis Klaipėdos, Nidos, Birštono, Kau-no, Kulautuvos ir kiti Lietuvos vaizdai, kuriuos lydi daina „Leiskit į tėvynę“. Širdį gaudina liūdesys, akis drėkina ašaros ne tik moterims, bet ir vyrams...

— Kaip būtų malonu aplankyti ten esančius gimines, — atsiliepia kita.

— Mamyte, važiuokim kada nors į Lietuvą, — ispaniškai (ispaniskai...) prašo geltonplaukė mergaitė motinos. Motina, nerasdama tinkamo atsakymo, tyli ir glosto mergaitės plaukus. Pagaliau atsako:

— Vaziuosim, kai tu (mano akcentuota — L.L.) paaugsi...!

Motinos ranka glostomas, te — tolygiai! — visada lietuviškas jaunimas auga, nešiodamas savyje Lietuvą, jos vaizdus, gilią, neišblestantią meilę jos kalvoms ir slėniams, pavasariams, liūtimis ir vasarai, te niekuomet neužmiršta, kiek pradininkų buvo prieš juos, kurie savo pastangomis kelė mus į gilesnę, turtingesnę, išsamesnę ir prasmingesnę dabartį ir, tolygiai visi nepaliaujamai tikėkimės, ateitį!

*

Raimundas Marius Lapas. *Ten, ekrane sužibus: Amerikos lietuvių kinematografija 1909 - 1979*. Chicago, 1984. 384 psl. Gaunama pas Raimundą M. Lapą, 921 Norwood, Melrose Park, Ill. 60610. Kaina — 20 dol.

32-am Santaros-Šviesos suvažiavimui artėjant

(Atkelta iš 3 psl.)

Noreika. Ne visiems mūsų skaitytojams šie keturi svečiai yra lygiai gerai pažįstami, ne visi bus skaitę Bučio, Martinkaus ir Martinaičio knygas, ar girdę Laimono Noreikos plokštelėje deklamuojamą Maironį. Supažindinkite bent keliais bruožais su kiekvienu iš jų. Kokiais atžvilgiais jų kūryba svarbi mums visiems? Kokiom temom bus Bučio, Martinkaus ir Martinaičio paskaitos šiame suvažiavime? Kokius lietuvių poetus deklamuos Noreika?

— Algimantas Bučys yra vienas iš žymiausių literatūros kritikų Lietuvoje. Yra išleidęs keletą kritikos knygų: *Romanas ir dabartis* apie pokarinį Lietuvos romaną ir *Literatūros atvaizdai*. Rašo poeziją (trys poezijos knygos). Neseniai parašė romaną *Tik priešas tavo priešams* (1982 m.). Suvažiavime A. Bučys skaitys paskaitą tema „Miestas lietuvių prozoje“.

Marcelijus Martinaitis šiuo metu priklauso geriausių lietuvių poetų penketukui ir jame užima ne paskutinę vietą. Yra išleidęs aštuonis poezijos rinkinius, jų tarpe *Toli nuo rugių*, *Tie patys žodžiai*, *Kukučio baladės*, *Akių tamsoj*, *širdies šviesoj* ir *Saulėgrąža*. M. Martinaitis kalbės tema „Fokloriniai motyvai šiandieninėje lietuvių poezijoje“.

Vytautas Martinkus, vienintelis iš grupės kaunietis, yra baigęs elektros inžinerijos mokslus. Vėliau pasuko į humanitarinius mokslus ir literatūrą. Rašo intelektualinio sukirpimo romanus: *Akmenys*, *Lašai*, *Medžioklė draustinyje*. Pastarasis laimėjo šių metų valstybinę premiją. V. Martinkus tema suvažiavime — „Literatūra mokslinės-technologinės civilizacijos amžiuje“.

Laimonas Noreika, vienintelis neliteratas, yra gerai žinomas aktorius. Vaidina Akademiniame dramos teatre, kur sukūrė daug atmintinų rolių. Dalyvauja knygoje randu šį klausimą: „Kiek iš mūsų buvo tos dienos rungtynių publikoje?“ Dėmesingai žvelgdamas atgal — atgal į pakiliąją to meto nuotaką, atsakau: buvau tenai ir aš, net keturiolikos metų tuo

niuose suvažiavimuose dalyvavo vienas kitas iš Lietuvos atvykęs menininkas. Ar tai yra daugiau atsitiktinumo dalykas — į Santaros-Šviesos suvažiavimą užsukama dėl to, kad kaip tik tuo metu lankomasi Amerikoje, ar Santara-Šviesos specialiai į savo suvažiavimus kviečia rašytojus ir menininkus iš Lietuvos? Ir jei taip, kiek sėkmingos iki šiol yra buvusios šios pastangos? Jeigu iš Lietuvos būtų laisvai išleidžiami visi sutinkantys čia atvažiuoti ir savo mintimis bei kūryba su išeivijos lietuviams pasidalinti, kokių dar asmenis labiausiai norėtumėte pas save pasikviesti?

— Jūs tiesa, praieityje vieno kito menininko pasirodymas Santaros-Šviesos suvažiavimuose buvo atsitiktinis. Šį kartą svečiai iš Lietuvos buvo iš anksto kvies-

— Iš tikrųjų jau ir ankstes-

ti. Tą padaryti nutarėme per praeitą suvažiavimą. Ką ateityje norėtume kvies- — čia jau federacijos valdybos reikalas. Noriu tik viena pasakyti: Lietuvoje gyvenančių kūrėjų (literatūros ir mokslo atstovų), kuriuos Santara-Šviesos norėtų išgirsti savo suvažiavimuose, yra ir daugiau.

— Jūs Pats berods kalbėsite apie Antano Skėmos pasaulėžiūros susiformavimą išeivijoje. Kas buvo tai pasaulėžiūra itin būdinga ir ar tebėra gyva kokia nors jos įtaka mūsų dabartiniam viešam gyvenimui?

— Mano pokalbio suvažiavime tema: pasaulėžiūros, išreikštos Antano Skėmos Izaoko, genezė, atkreipiant dėmesį į anuometinį (tarp 1945 ir 1961 metų) išeivijos gyvenimą. Apie „įtakas“ ir panašius dalykus nesuspėjau pagaltoti. Tikiuosi, kad apie tai pasakys suvažiavimo dalyviai.

Iš kairės: Marcelijus Martinaitis, Laimonas Noreika, Algimantas Bučys, Vytautas Martinkus. Nuotrauka Henrietos Vepštienės

— Ar galima tikėtis, kad suvažiavimo paskaitų tekstai bus išspausdinti eventualiai „Metmenu“ žurnale?

— Kada ir kokia suvažiavimo medžiaga bus spausdinama *Metmenyse* yra žurnalo redaktoriaus Vytauto Kavolio reikalas. Pamatysime, kai išeis nauji *Metmenu* numeriai.

— Dekojame Liūtai Mockūnui už pokalbį.

NAUJI LEIDINIAI

• Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos METRAŠTIS, VI. Redaguoja A. Liūma, S.J. Išleido 1985 m. Lietuvių Katalikų Mokslo Akademia, Piazza della Pilotta 4, Roma, Italia. Spaustu- vės išlaidos apmokėtos kun. Simono Morkūno, T. Vidugirio, mons. dr. Petro Celišiaus ir Akademi- jos lėšomis. Spausdino Pontificia Universita Gregoriana spaustu- vės. Metraštis didelio forma- to, 512 psl., kaina — 38 dol., gaunamas ir „Drauge“, su persiuntimu — 39 dol. 50 centų.

Tokios puslapių apimtys ir tokio medžiagos svarumo mokslo metraštis yra tiesiog paminklinis pastarosios lietuvių išeivijos kultūrinio gyvastingumo liudi- jimas po keturių dešimtmečių. Todėl ir Lietuvių Katalikų Mokslo Akademia, ir redaktorius A. Liūma, S.J. yra tikrai verti padėkos ir pagarbos. Juk čia tūkstantiniais tiražais ir išlaidas padengiančiu pelnu mūsų sąly- gose nepasigirsi. Bet užtat gali- ma pasigirti, kad tiek daug puslapiuose sukaupiama ir palie- kama neįkainojamos medžiagos ir lietuvių tautos kultūros istorijai, ir dabarties kūrybinei mokslo, meno, literatūros ir kitų sričių kūrybinei inspiracijai.

Kaip leidinio vardas — *Metraš- tis* — rodo, tai turėtų būti kasme- tinis, šia prasme periodinis spaus- dinys. Taip ir buvo pradžioje užsimota. Ir apšiai metų tesėta. Pirmieji tomai ir pasirodydavo gražiai pamečiami: 1965 (I), 1966 (II), 1967 (III), 1968 (IV). Su penk- tuoju tomu jau peršokta į 1970

metus. O dabartinis Metrašcio šeštasis tomas išėjo net po 15 metų pertraukos. Iš tikrųjų tai per didelis tarpas. Ir ateityje tuos periodus reikia būtinai trumpinti, kad Metrašcio naujo tomo išlei- dimas būtų nuolatinė realybė, o ne vien tik prisikėlimas iš miru- sių. Ir autorių, ir mecenatų dažnesniam leidinio apsirėiki- mui turbūt netrūktų. Ypač dar jei būtų parodytas sustiprintas dėme- sys jaunesniems mūsų akademi- kams, kurių apšiai yra. Žinoma, redaktoriui būtų nelengvas dar- bas juos susirasti, kontaktuoti, prisnekinti ir neatlaidžiai rankraštį išgauti.

O naujame Metrašcio šešta- jame tome sukaupoti medžiaga, kiekvienas autorius ir kiekviena tema yra spalvingai margi ir įdo- mūs. Štai kaip čia visa tai suki- styta: Viktoras Gidžiūnas, O.F.M. „Sv. Benedikto regulos vienuoliai Lietuvoje: benedikti- nai, kamalduliai, kartūzai, cister- sai, trapistai, benediktinės, cister- sės“; Aldona Šlepetytė-Janačienė „Lietuva O. V. L. Milašiaus kūry- boje“; Paulius Rabikauskas „Medžiaga Senojo Vilniaus universiteto istorijai, Y: Vilniaus Akademijos rektorai (1569-1579-1773“; Juozas Gobis „Tautybė ir kūryba“; Petras Daugintis, S.J. „Urugvajaus lietuviai. Istorinė studija. Imigracija ir organizavi- mosi pradžia. Organizacijų ir grupių veikla iki 1939 m. Grupių veikla II pasaulinio karo metu (1940-1945). Kolonijos meninė veikla iki karo pabaigos (1927-1945)“; Vincas Vyčinas „Žmogus ir technika“; Petras Maldeikis „Prelatas Krupavičius“; Antanas L. Rubšys „Sv. Rasto vertimai“; Knut-Olaf Falk „Studijos apie Suvalkijos vandenvardžius tyrinėjimų santrauka“.

Visos temos, išskyrus galbūt vieną, yra gero akademinio lygio, kelia naujus dalykus sava meto- dologine išraiška. Neapsižiūrė- jimu laikytinas Juozo Gobio paly- ginti trumpas rašinys „Tautybė ir kūryba“. Tai tik elementarios, vi- siems gerai žinomos šios temos iliustracijos, kai kuriomis poli- tinio pobūdžio analogijomis nuei- nančios visai „į lankas“.

Ko labiausiai pasigendame šia- me kultūros klotams skirtame Metraštyje, tai kalbos kultūros. Visose spausdinamosiose studijose

palikta tiek kalbos bei rašybos klaidų, kad beveik netiki, jog gyvename dvidešimto amžiaus pabaigoje, kada lietuvių kalba jau turi visuotinai nustatytas nor- mas, ir taisykles. Nebūtina reikalauti, kad kiekvienas auto- rius, net ir pats redaktorius, jau mokėtų tobulai ir kalbą, ir rašy- bą. Tačiau kiekvienas rašydamas gali lengvai pasitikrinti, kokį žodį vartoti, ką ir kaip rašyti. Ir išeivijoje, ir Lietuvoje yra išleista tiek parankių kalbos patarėjų, tik reikia juos pavartyti, bet ką rašant, kai kyla abejonė ar neaiškumas. Geriausiai turbūt, prieš įteikiant rankraščius spausdinti, duoti juos perskaityti vienam kuriam lituanistui, kurių, atėi Dievui, dar savo tarpe turime. Įsimintina visiems laikams, kad kultūros leidiniams ir kalbos kultūra yra privaloma.

Ne pro šalį būtų buvę bent trumpas supažindinimas su čia spausdinamais autoriais. Tiesa, visi jie daugumai skaitytojų bus girdėti ir žinomi. Tačiau pakarto- tina užuomina, papildyta dar pačiais naujaisiais jų veiklos fak- tais, būtų labai pravarti. Sakys- sim, kad ir apie tą švedų kalbinin- ką — lituanistą Falcą. Ta proga būtų gal ir paaiškinta, kodėl čia jo studijos santrauka, alfabeto tvar- ka minėdama Suvalkijos vanden- vardžius, baigiama raide M. Ar tik tiek pats Falcas parašė, ar bus kada nors Metraštyje jos tęsinys? (h. brd.)

„Galerija“ New Yorke

Meno galerija „Galerija“ ati- dario naujas patalpas New Yorke apylinkėje. Adresas: 87 Birch Hill Rd., Locust Valley, NY 11560. „Galerijos“ atidary- mas bus rugsėjo 8 d., sekma- dienį, nuo 1 iki 6 val. vak. Bus išstatyti Vytauto Kašubos, Lino Katino, Victor Charre- ton, Philippe Noyer ir kitų dailininkų darbai. Atidaryme dalyvaus žinoma amerikiečių dailininkė ir meno kolek- cionierė Teresa Brewer. „Gale- rija“ veiks savaitės dienomis nuo 10 v.r. iki 6 v.v., šešta- dieniais nuo 10 v.r. iki 4 v.p.p.